

yüzleşmenin ayna hâli gürsel korat'ın "unutkan ayna"sı

mustafa sütlaş

ilk kez bir romanını okuduğum **gürsel korat**'ın "**unutkan ayna**"sı bana neden bu yazarı ilk kez okuduğumu sorgulattı. bu sorgulamada ele aldığı konunun da etkisi vardı kuşkusuz: bu toplumun sadece ermenilerinin değil, öncelikle "**insan**"ı bir varlık olarak gören herkesin "**büyük acı**", olarak kabul ettiği, ermenicesini söylersek "**meds yeghern**" yani anadolu ermenilerinin başlarına gelen "**büyük felâket**"i anlatan bu romanı okuyunca, bunu daha çok ve derin okumam gerektiğini düşündüm.

bu süreçte ilk irdelediğim şey de bu konunun nasıl bir kurgu metin ya da roman halinde anlatılabildiği oldu.

evet, bu romanda anlatılan öncelikle tekil bir "**olay**"dır; ama aynı zamanda da bir "**olgu**"nun bir örneğidir de. yani bunun temel özelliği zamandan ve mekândan bağımsız olarak bir "**vakıa**", bir "**yaşanmışlık**" olarak anlatılmasıdır ve bu gerçek olaydan da söz edilmesini gerektirmektedir.

bu nokta da okuduğumuz uluses'in de etkisiyle biraz "**bloom**"luk yapmak istiyorum. çünkü romana gelene kadar bu tür konuların nasıl ele alındığının bilinmesi gerekir.

kanımca böyle bir olayı ve olguyu en az üç farklı biçimde anlatmamız mümkündür.

ilki bunu yaşayan biri ya da tanığı, veya yaşayan ya da tanıklarından birinci elden dinleyen biri olarak anlatabiliriz. bu durumda öncelikle olayın ne tarafında durduğumuz ve nasıl etkilendiğimiz önemlidir. özünde tekil bir durumdur söz ettiğimiz durum ve bundan olumlu ya da olumsuz, ama her hâlükârda çok etkilendiğimiz için onu anlatmak isteriz.

amacımız bizim dışımızda birilerinin de bu olayı bilmesidir. biçimi de "**anı**", ya da "**anlatı**" olarak karşımıza çıkar. bu türe dair pek çok örnek görmüş, okumuş, belki de yazmışızdır. anlatıcı bu olayı, konunun değişik boyut, biçim ve özellikleriyle birlikte, kendisini ya da başkalarını duygusal / ruhsal ya da gerçeklik / somutluk olarak etkileyen yanlarıyla ve varsa sonuçlarını da işaret eder ve bazen bir tutum almayı da içeren bir bilgi, bir ders vererek dinleyenlerine okuyanlarına sunar.

ikincisi adına "**tarihçi**" denilen ve özünde "bilim insanları" olması gereken -çünkü tarih bir bilimdir- kişilerin bu olayı anlatmalarındır. burada olay, başka benzerleri, oluş ve ortaya çıkış koşulları, özellikleri, etki ve sonuçlarıyla birlikte bilimin ölçü ve ölçütleriyle birlikte irdelenir, özgünlükleri, farklılıkları, sonuçları ortaya bilimsel bulgulara ve çok sayıda kişinin tanıklığı, yazılı belgeler ve kayıtlara bakılarak konulur. burada azami özen gerçekliğin tüm özellikleri ya da farklı yanlarının ortaya konulmasıdır kuşkusuz.

öte yandan bu işi yapanların bir tarihe bakış biçimleri, sahip oldukları ideolojileri ve dünya görüşleri vardır. bazıları da bu işi birileri için ve onların bakış açılarıyla yaparlar ve bulduklarını onların çıkar ya da yararları temelinde anlatırlar. buna en genel anlamıyla "**tarih**" deriz.

kimin açısından bakıldığına göre, "**resmi**", "**özel**", ya da yaklaşımını belirleyen siyasi seçimine göre "**politik/siyasi**" nitelikli olabilir bu anlatılanlar. örneklerini bizzat yaşadığımız için çok iyi bilineceği üzere her birinde gerçeklerin bazı bölümleri, saklanır, başka biçimlere dönüştürülür ya da abartılır, aktörleri öne çıkarılır ya da geri itilir veya hiç gösterilmez, gözardı edilir. bunu bazen ilk biçim çerçevesinde olayı anlatanlar yani "**anı**" yazarlar da yaparlar ama onlar birey oldukları ve anlattıklarının gerçekliği ancak bunun bir hukuksal sürece karşılık gelmediği sürece öznel olarak yorumlanır, ancak bir hak arama sürecinde ikincil, üçüncül tanıklara, ya da kayıtlara dayanarak doğrulanır. ama "**tarihçi**"lerin sorumluluğu, nasıl "**tarihçi**" olduklarıyla

sınırlıdır. yapmaları gereken de baktıkları belgeleri, düşüncelerini dayandırdıkları kanıtlarını, bilimsel ortamlarda ortaya koymalı ve tartışmalı ve sonucunda da herkes kendine göre farklı bir tutum alarak bu bilgileri paylaşmalıydılar. bunun ardından başka tarihçiler de ortaya çıkar ve başka yanlarını da göstererek veya destekleyerek olayın tüm boyutlarıyla görülmesini sağlarlar. gerçek tarih de böyle oluşur, böyle ortaya çıkar. kuşkusuz tarihçilerin elinde hem birincil anlatılar (anılar), hem de şimdi söz edeceğim üçüncü kesimin anlatıları da vardır.

üçüncü kesim, “**yazar**”lar, daha doğrudan bir deyişle, edebiyatçılar, yani romancılar, hikâyeciler, şairler ya da “**kurgu**” yazarlardır. bunlar anlattıkları olayı “**gerçekliğiyle**” sınırlı olarak kaleme almazlar. onlar, çeşitli gerçeklerden yola çıkarak “**hakikât**”ı ortaya koymak isterler. ele aldıkları olayı aslında belki de kendileri uydurmuşlardır. kuşkusuz bunu somut bir “**olgu**”ya dayandırdıkları da olur, ama anlatımları da ele aldıkları yapıtın yani yazdıklarının kendi iç unsurlarına göre şekillenir ve bunlar temel olarak edebiyatın, hikâyenin, şiirin kuralları ile irdelenir. başarıları da bu anlamda anlatılarını “**nasıl**” yaptıkları, sundukları, kurguladıkları ve etkilerinin de okurun nezdinde ne olduğu ile irdelenerek değerlendirilir. bu değerlendirmede kuşkusuz birinci unsur da bu anlatıyı okumak ya da izlemekten kaynaklanan “**estetik haz**”dır. sonra bu metinde kullanılan temel öğelerin, bu türün tüm örneklerinde olanlara benzer olması, biçimlerinin buna uygun olması, merak unsuru, bireysel yaratıcılık, eşsizlik, iç tutarlılık, sahicilik, inandırıcılık, hayal gücü, okurda uyandırdığı temel duyguların neler olduğu ve bunların derecesi vb. unsurlar ile ele alınarak bir değerlendirmeye konu olabilir. böylelikle benzerlerinin arasında farklılığını ortaya koyarak öne çıkabilir, ya da varsa onların düzeyine çıkarılarak onlarla birlikte anılabilir, ya da ayrıksılıkları, özgünlükleri ortaya konulur, ve sonunda edebi anlamda bir “**kanon**”a dahil edilirler. böylelikle de hem edebi, hem de toplumsal belleğe eklenirler ya da kütüphanelerde unutulur giderler.

gürsel korat, kendi deyişiyle “*boynumun borcu olan bir ödevi yerine getirmek*” amacıyla, ermeni soykırımını ya da tehcirini (**kendisi bu konuda bir saptama ifade etmiyor**) gerçek bir şehirde geçen bir “**tehçir ve katliam**” olayını anlatıyor. tarihsel olarak o şehirde olan bitenlerin gerçekten olup olmadığına ilişkin kanıtları ortaya koyarak yapmıyor bunu. seçtiği kahramanlar üzerinden -*ki bu kahramanların gerçekte kimler olduğu, hattâ birilerini kast edip etmediğini de bazı benzerlikler akla gelse de bunu okura aktarmıyor*- ama bence roman türünün genel sınırları çerçevesinde akıcı, anlaşılır bir dille etkileyici bir biçimde anlatmayı yeğliyor. üstelik metin içinde hiçbir noktada bir boşluk bırakmadan, teknik bakımdan mükemmele yakın bir şekilde, ağırlığı da roman kişilerinin aralarındaki diyaloglara dayandırarak, bazen bir sinematografik kurgu çerçevesinde yapıyor. kullandığı en temel unsur ise “**ayna metaforu**”. aynanın bize neleri, nasıl gösterdiği, neleri göstermediği sorusundan yola çıkarak, bunu aslında bir “**ölü**” ânın anlatısı olan “**fotoğraf**”tan, hattâ onun negatifini de bir unsur olarak kurgusuna ekleyerek bize bir hikâye anlatıyor.

güzel, etkili, inandırıcı, duygulandırıcı, merak ettirici unsurları yoğun olarak kullanmış, akıcı, anlaşılır bir şekilde yapmış. okurla kurduğu ilişki, kurgusu, kronolojik düz bir çizgide olsa da ele alıp anlatmaya çalıştığı evreninin farklı yerlerini gerektiği kadarıyla ve anlatısındaki önemine oranla ayrıntılarıyla ortaya koymuş. gerçekten yaşadığını düşünebileceğimiz, çok iyi biçimde ve her yanlarıyla ele alınmış birkaç temel karakter yanında, bize göstermek istediklerini görmemizi sağlayacak daha az özelliğe sahip roman tiplerini de buna ekleyerek, hikâyesini kuruyor. bu karakter ve tiplerin büyük çelişkileri yok, içsel çatışmaları ve bunların nedenleri çok belirli değil, içinde bulundukları hâllere dair derinlikli değerlendirmeler ise yok denecek kadar az. bu nedenle bir romandan çok bir film senaryosu okur gibi, bazen de o filmi gerçekten izler gibi okuyoruz. herşeyi gören ve önceden bilen anlatıcısını ara sıra, çok da abartmadan okurla da hemhâl edip konuşturmuş üstelik de ve kendisini doğrulamasını da istiyor. dahası olayın geçtiği coğrafya ve mekânları da adeta birer roman kahramanı gibi ayrıntılarıyla renkli biçimde ve bizleri o günlere götürecek şekilde

ortaya koymuş. anlattığı ya da gösterdiği hikâye ile de bu olguya nasıl yaklaştığını yine bir şeyleri empoze etmeden dile getirmiş.

peki bu romanı okuyup bitirdiğimiz zaman, okuduklarımızdan yola çıkarak daha önce yaşamadığımız bir yüzleşmeyi yaşıyor muyuz? “anı”, “tarih” ve “kurgu” olsun böyle bir olgudan yola çıkarak bize ulaşan her anlatının değerlendirmesindeki gerçek ölçü bende insanî bağlamda yaşanan bu durumdur. kuşkusuz bunu ise ancak okuyan kişinin “insan”lığı kadar, bir “insan” olarak gerek geçmişte yaşanana, gerekse şimdi hâlen olana yönelik olarak ortaya koyduğu tutuma bakarak karar verilebilir, dahası bu herkesin kendi içinde yaşayacağı bir durumdur. dolayısıyla da romanın etkisi bununla sınırlıdır. dolayısıyla bu soruyu herkes kendisine sormalı, bu anlatılandan yola çıkarak bir şeylerle, kendisiyle, kendi yaptıkları ya da yapmadıklarıyla yüzleşip yüzlemediğini kendi içinde sorgulamalı, sonra da romanın etkisine dair bir yargıya varmalıdır. burada unutulmaması gereken nokta ise, anlatılan hikâyede olan bitenin yani “**hakikât**”ın kâbulü kadar, buna benzer durumlarda o kişinin nasıl tutum aldığıyla da ilgili olacaktır.

içimizdeki “miralay ziya”, “kolağası hurşit”, “kaymakam vekili binbaşı fuat hilmi”, “şadiye”, “çerçi bogos”tan hangisinin bu tür durumlarda ortaya çıkacağı ve onların tutum ve davranışlarını göstereceğimizi, onlardan hangisini benimsediğimizi, hangi durumda onlar gibi davrandığımızı düşündüğümüzde bunun kararını verebiliriz.

unutkan ayna, içerdiği edebi unsurlar bakımından ona “**roman**” denmesine yol açsa da benim için böyle bir durumu yaşamama neden olmadı. sevgili tülây’a bu yazarı bana tanıttığı için teşekkür ediyorum.

1 şubat 2025